

**О. В. БІЛОСТОЦЬКА,
Г. Ф. ПОНОМАРЬОВА,
І. О. СТЕПАНЕЦЬ**

**РЕАЛІЗАЦІЯ ВИХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ
РОБОТИ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ
ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ**

Монографія

Аб

Міністерство освіти і науки України
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

**О. В. БЛОСТОЦЬКА,
Г. Ф. ПОНОМАРЬОВА,
І. О. СТЕПАНЕЦЬ**

**РЕАЛІЗАЦІЯ ВИХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НАУКОВО-
ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ**

166546
Монографія

КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
"ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА
АКАДЕМІЯ" ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ
БІБЛІОТЕКА
корпус №1

Харків 2017

УДК ³⁷⁸~~738~~.017:001.891 (02)
Б 61

*Друкуються за рішенням Вченої ради
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради (протокол № 3 від 18.10.2017)*

Рецензенти:

Петриченко Лариса Олексіївна, доктор педагогічних наук, доцент, перший проректор КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради;

Біда Олена Анатоліївна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри початкової освіти Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького;

Жукова Олена Анатоліївна, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна.

Білостоцька О. В.

Б 61 Реалізація виховного потенціалу науково-дослідної роботи студентів вищих педагогічних навчальних закладів: монографія / О. В. Білостоцька, Г. Ф. Пономарьова, І. О. Степанець. – Харків : Вид. Рожко С. Г., 2017. – 228 с.
ISBN 978-966-97499-8-7

У монографії розглядаються теоретичні питання науково-дослідної роботи як актуальної у контексті модернізації вищої педагогічної освіти проблеми, розкрито виховний потенціал науково-дослідної роботи студентів в освітньому процесі вищого педагогічного навчального закладу та обґрунтовано педагогічні умови реалізації виховного потенціалу студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

Монографія розрахована на викладачів вищої школи, аспірантів, магістрантів та студентів, які досліджують проблему виховання молодого покоління.

УДК 738.017:001.891 (02)

Наукове видання

БІЛОСТОЦЬКА Ольга Вячеславівна
ПОНОМАРЬОВА Галина Федорівна
СТЕПАНЕЦЬ Іван Олексійович

**РЕАЛІЗАЦІЯ ВИХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ
СТУДЕНТІВ ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ**

Монографія

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 13,3. Наклад 300 пр. Зам. № 1109/8-17.

Видавець: Рожко Сергій Григорович

Свідectво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 4924 від 24.06.2015 р.

Адреса для листування: а/с 11437, м. Харків, 61171

Надруковано з готових оригінал-макетів у друкарні ФОП Петров В. В.
Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.
Запис № 2400000000106167 від 08.01.2009 р.
61144, м. Харків, вул. Гв.Широніяців, 79в, к. 137, тел. (057) 778-60-34,
e-mail:bookfabrik@mail.ua

ISBN 978-966-97499-8-7

© Білостоцька О. В., Пономарьова Г. Ф., Степанець І. О., 2017

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ВИХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ	
1.1. Науково-дослідна робота як актуальна педагогічна проблема сучасного освітнього дискурсу	11
1.2. Виховний потенціал науково-дослідної роботи студентів	47
1.3. Педагогічні умови реалізації виховного потенціалу науково-дослідної роботи студентів вищих педагогічних навчальних закладів	87
Висновки до розділу 1.....	116
РОЗДІЛ 2 КОМПЛЕКСНЕ ВПРОВАДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ РЕАЛІЗАЦІЇ ВИХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ	
2.1. Загальні питання організації та проведення експериментального дослідження	119
2.2. Упровадження педагогічних умов реалізації виховного потенціалу науково-дослідної роботи студентів	128
2.3. Аналіз результатів педагогічного експерименту	163
Висновки до розділу 2.....	181
ВИСНОВКИ.....	183
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	187
ДОДАТКИ.....	211

ПЕРЕДМОВА

Стратегічними завданнями виховання молодшої людини є: ... розвиток самостійності, ініціативності, здатності компетентно вирішувати проблеми психологічного, пізнавального й практичного характеру... створення власних оригінальних підходів, форм, методів, прийомів організації виховної, навчальної та науково-дослідницької роботи; розвиток уміння аргументовано спростовувати теорії та ідеї, позиції, доводити власну думку...

Про Національну доктрину розвитку освіти:
Указ Президента України від 17 квітня 2002 року

На Конференції європейських вищих навчальних закладів 29-30 березня 2001р. у м. Саламанка одним з провідних принципів зазначено принцип вищої освіти, що ґрунтується на наукових дослідженнях, де науково-дослідну діяльність визнано рушійною силою вищої освіти. Розвиток наукової та інноваційної діяльності в освіті поданий як один з пріоритетних напрямків Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року.

Значні соціально-економічні зміни, що відбуваються в Україні, потребують підготовки педагогів із високим рівнем готовності до активної науково-дослідної роботи, із сформованою потребою самовдосконалення та професійного зростання. Вищий навчальний заклад повинен забезпечувати суспільство фахівцями високого рівня, всебічно підготовленими, здатними до творчої самореалізації.

Найважливішою складовою інноваційного оновлення освітнього процесу у вищій педагогічній освіті є розвиток науково-дослідної роботи студентів, яка здійснюється в умовах кардинальних змін у змісті та освітніх технологіях, переходу до якісних критеріїв оцінки ефективності науково-дослідної роботи, підвищення ролі особистісної спрямованості студентів на постійну дослідницьку роботу під час навчання і у подальшій професійній діяльності.

Актуальність дослідження підтверджує опитування 483 студентів, яке засвідчило, що тільки 19,2% дали визначення поняття «науково-дослідна

робота», 24,7 % знають методи наукового дослідження. Постійно прагнули займатися науково-дослідною роботою 11,3 % студентів, можливість для самовиховання вбачали 17,1 % і тільки 6,0 % зазначили, що науково-дослідна робота є засобом виховання їхніх особистісних якостей; 40,9 % студентів показали відсутність знань щодо сутності науково-дослідної роботи. Відсутність належної уваги до питання виховної спрямованості студентської науково-дослідної роботи не дає змоги повною мірою скористатися її потенціалом. Недостатнє використання виховних можливостей науково-дослідної роботи гальмує подальший процес її розвитку у ВНЗ, модернізацію вищої освіти та осучаснення її відповідно до вимог сьогодення.

Досвід переконує, що сучасний освітній процес у педагогічному ВНЗ потребує підвищення ефективності підготовки майбутніх педагогів через реалізацію педагогічних можливостей та виховного потенціалу науково-дослідної роботи, що дозволить значною мірою змінити ставлення студентів до науково-дослідної роботи, прискорить набуття необхідних дослідницьких знань та умінь, суттєво розвинути низку особистісних якостей студентів, важливих для подальшої професійно-педагогічної діяльності, а формування пізнавальної самостійності студентів має стати стимулом для розробки нових форм і методів викладання у вищій школі.

Аналіз психолого-педагогічних джерел переконує, що проблема науково-дослідної роботи (НДР) посідає значне місце в науковій теорії і була висвітлена в таких напрямках: обґрунтування сутності та структури НДР (Н. Амеліна, Р. Хрустальова); розроблення методологічної основи НДР в освітній сфері (Ю. Бабанський, А. Донцов, В. Журавльов, В. Загвязинський, Н. Кузьміна, П. Образцов, О. Рудницька, Ю. Туранов); визначення науково-дослідної роботи як засобу формування дослідницьких умінь та розвитку здібностей, творчої активності і самореалізації студентів (В. Андреев, С. Білоус, В. Бударкевич, А. Карлащук, М. Князян, Л. Левченко, В. Лісовий, Г. Лоцман, Н. Недодатко, О. Резіна, М. Фалько); розробка питань формування готовності вчителя до науково-дослідної роботи (Г. Арчажникова, В. Борисов, З. Ісаєва, Л. Коржова, А. Лушніков, М. Севастюк); висвітлення питань організації та управління науково-

дослідною роботою (В. Безрукова, В. Гнедашов, Н. Давидюк, М. Дудорова, І. Кочетов, В. Лазарев, А. Моїсеєв, М. Поташнік, А. Сологуб, І. Чечель, Р. Хрустальова, Т. Шамова).

Проведений науковий аналіз та узагальнення педагогічного досвіду дозволили зробити висновок про те, що в сучасній вищій школі домінує орієнтація на розвиток когнітивного компоненту дослідницької роботи студентів, а це ускладнює розвиток особистісної сфери студента-дослідника як суб'єкта свідомої дії та відповідальної поведінки. Разом з тим, у педагогіці недостатньо розкрито виховний потенціал науково-дослідної роботи студентів педагогічних ВНЗ, недостатньо аргументовано важливість його реалізації для професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів.

Тенденції розвитку сучасних ВНЗ, аналіз якості підготовки майбутніх учителів дозволили виявити *суперечності* досліджуваної проблеми:

- між вимогами, що висуваються до вчителя як педагога-дослідника, та традиційною системою його професійної підготовки у ВНЗ;

- між зростанням ваги науково-дослідної роботи у структурі професійної підготовки майбутніх педагогів та недостатнім використанням її виховних можливостей для становлення особистості педагога-професіонала;

- між необхідністю формування особистості майбутнього вчителя засобами науково-дослідної роботи і нерозробленістю науково-методичних засад забезпечення цього складника професійної підготовки майбутнього педагога.

Зазначений спектр суперечностей був визначальним у виборі теми дослідження, оскільки проблема реалізації виховного потенціалу науково-дослідної роботи студентів-майбутніх педагогів не була предметом спеціального дослідження.

Отже, актуальність, недостатня розробленість проблеми та необхідність розв'язання вказаних суперечностей зумовили вибір теми дослідження: **«Педагогічні умови реалізації виховного потенціалу**

науково-дослідної роботи студентів вищих педагогічних навчальних закладів».

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні, розробці та експериментальній перевірці педагогічних умов, що сприяють ефективній реалізації виховного потенціалу науково-дослідної роботи студентів педагогічних ВНЗ для підвищення їхньої професійної компетентності.

Відповідно до мети дослідження визначено такі основні завдання:

1. На основі аналізу літератури уточнити сутність і структуру науково-дослідної роботи студентів педагогічних ВНЗ; окреслити зміст та схарактеризувати особливості виховного потенціалу науково-дослідної роботи майбутніх учителів, визначити проблему дослідження.

2. Теоретично обґрунтувати та розробити педагогічні умови реалізації виховного потенціалу науково-дослідної роботи студентів – майбутніх педагогів.

3. Уточнити критерії, показники і рівні реалізації виховного потенціалу науково-дослідної роботи майбутніх педагогів.

4. Експериментально перевірити ефективність педагогічних умов реалізації виховного потенціалу науково-дослідної роботи студентів педагогічних ВНЗ.

Об'єкт дослідження – науково-дослідна робота студентів педагогічних ВНЗ.

Предмет дослідження – педагогічні умови реалізації виховного потенціалу науково-дослідної роботи студентів педагогічних ВНЗ.

Методологічною та теоретичною основою дослідження стали положення: психологічної теорії діяльності й розвитку особистості (Л. Виготський, М. Каган, О. Леонтьєв, Б. Ломов, С. Рубінштейн); психолого-педагогічні концепції розвитку творчої особистості (В. Андрєєв, Г. Балл, І. Бех, Л. Божович, І. Зязюн); положення педагогіки вищої школи (Н. Брюханова, С. Золотухіна, М. Лазарєв, В. Лозова, О. Микитюк, Г. Пономарьова); дослідження педагогів і психологів з проблеми професійної підготовки майбутніх учителів (О. Абдуліна, А. Алексюк,

В. Гриньова, М. Євтух, Г. Пономарьова, О. Рудницька, В. Сластьонін, Г. Троцко); ідеї вчених щодо формування змісту, форм науково-дослідної роботи в освітній сфері (Ю. Бабанський, В. Давидов, В. Журавльов, В. Загвязинський, Н. Кузьміна, П. Образцов, О. Рудницька, Ю. Туранов), теоретичні основи формування готовності вчителя до науково-дослідної роботи (Г. Арчажникова, В. Борисов, З. Ісаєва, Л. Коржова, А. Лушніков, М. Севастюк).

Для розв'язання визначених завдань і перевірки гіпотези використовувались такі методи дослідження:

- *теоретичні*: аналіз, порівняння, систематизація та узагальнення наукової літератури з проблеми виховання майбутнього вчителя з метою визначення ступеня дослідженості означеної проблеми та окреслення понятійно-категоріального апарату; аналіз нормативної документації щодо організації науково-дослідної роботи у ВНЗ; визначення понятійно-термінологічної основи методології науково-педагогічного дослідження; класифікація видів та форм науково-дослідної роботи студентів; узагальнення та систематизація структури виховного потенціалу науково-дослідної роботи майбутніх педагогів;

- *емпіричні*: педагогічне спостереження за роботою студентів та викладачів, анкетування, інтерв'ю, бесіди, тестування, вивчення продуктів діяльності студентів, методи експертних оцінок, самооцінок студентів щодо власної науково-дослідної роботи, вивчення досвіду науково-дослідної діяльності викладачів ВНЗ; педагогічний експеримент із виявлення ефективності педагогічних умов реалізації виховного потенціалу науково-дослідної роботи майбутніх учителів;

- *методи математичної статистики*: метод статистичної обробки даних на основі критерію Пірсона для кількісного і якісного аналізу результатів експериментальної роботи.

Експериментальна база дослідження. Експериментальною роботою було охоплено 483 студенти та 59 викладачів Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у тому, що:

вперше теоретично обґрунтовано, розроблено й експериментально перевірено педагогічні умови реалізації виховного потенціалу науково-дослідної роботи майбутнього вчителя (формування готовності студентів до науково-дослідної роботи; стимулювання студентів до науково-дослідної роботи; оптимальний вибір форм організації науково-дослідної роботи); що дозволило підвищити ефективність реалізації виховного потенціалу науково-дослідної роботи;

уточнено:

- сутність і структуру науково-дослідної роботи студентів педагогічних ВНЗ;

- сутність виховного потенціалу науково-дослідної роботи студентів як сукупності її характеристик і особливостей, що дозволяють розкрити її можливості для виховання особистості фахівця – ціннісних орієнтирів, якостей, професійного самовдосконалення;

- компоненти виховного потенціалу науково-дослідної роботи майбутніх учителів шляхом визначення ціннісно-мотиваційного (усвідомлена спрямованість на здійснення науково-дослідної роботи), когнітивно-процесуального (дослідницькі знання та вміння), особистісно-рефлексивного (сукупність якостей особистості – пізнавальних, морально-вольових та професійно-педагогічних);

набуло подальшого розвитку критерії та показники ефективності реалізації виховного потенціалу науково-дослідної роботи студентів педагогічних ВНЗ; розвиток полягає у визначенні таких критеріїв, як сформованість позитивної мотивації до участі у науково-дослідній роботі (ставлення та інтерес до наукової роботи), сформованість дослідницьких знань (їх повнота та систематичність), сформованість дослідницьких умінь (їх повнота та оперативність) та сформованість особистісних якостей студентів (пізнавальних, морально-вольових, професійно-педагогічних).

Практичне значення дослідження визначається тим, що педагогічні умови реалізації виховного потенціалу науково-дослідної роботи студентів

педагогічних ВНЗ апробовані в ході експерименту. Розроблені авторами науково-методичні матеріали «Виховний потенціал науково-дослідної роботи майбутнього вчителя» та спецкурс «Основи науково-дослідної роботи» пройшли експериментальну перевірку, що дозволяє їх застосовувати в умовах педагогічного ВНЗ.